

Ҷунонасибани
Абдуғаробда

Ҷунонасибани
соҳиби

ҶОШКЕНТ
АБДУЛЛА КОДИРИЙ
НОМИДАГИ
ХАЛҚ МЕРОСИ
НАШРИЁТИ

74.200.53

А 40

Акбарзода Ғуломуддин.
Таълими соний — Т.: А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти,
1993 й.

Ушбу рисола комил инсонни вояга етказиш, уни тарбиялаш масалаларига бағишланган. Унда қизиқ-қизиқ ҳикоялар орқали болалар одоб-ахлоққа ўргатилади. Ушбу китоб мактаб болаларига «Одобнома» дарсларида жуда асқотади. Рисолада фанний маълумотлар билан бирга йил, ойларнинг ҳафта ила ҳисоби, йил фаслларининг ота-боболаримиз қўллаб келган номлари ва бошқа тарихий маълумотларга ҳам кенг ўрин берилган.

Рисола Тошкент шаҳридаги Ғулом Ҳасан Орифжонов матбаасида 1913 йил босилган нусха асосида нашрга тайёрланди.

Нашрга тайёрловчилар: Тешавой ЗИЯЕВ,
Раъно МАИНОНОВА
Муҳаррир — Зироат ЗИЯЕВА

Акбарзода Ғуломуддин. Второй урок

ББК 74.200.53

4702620100—12
А $\frac{\quad}{\text{М } 361 (04) 68}$ —68—93
ISBN5 864 087 6

© Абдулла Қодирий номидаги
халқ мероси нашриёти, 1993 йил.

ҲАММА ОЛАМНИНГ ТАРБИГА ҚИЛУВЧИ МЕҲРИБОННИНГ НОМИ ИЛА

ОЛАМ

Олам Аллоҳ таолонинг маҳлуқларининг ҳаммасидан пўратдир. Бу маҳлуқларнинг адади ниҳоятда кўб бўлуб, неча мингларчадир. Яна ҳар қайсилари бир бишқа рангда бўлуб бирларидан бирлари ортуқ-у йахши бўлубдурлар. Буларнинг ичида одам-у одам боласи ҳаммаларидан энг ортуқ, улуғ-у йахшиси бўлубдур. На уики одам-у одам боласи ақл эгасидир. Аллоҳ таоло: ақлнинг ҳамма маҳлуқдан улуғ йаратиб, ҳеч бир маҳлуқнинг муносиб кўрмай, йалғуз одам-у одам боласини муносиб кўруб, одамнинг ҳамма аъзосининг улуғи бўлган димоғига қўйди. Ул ақлнинг йордами ила одам боласи ҳамма маҳлуқларнинг билгулиги, йахшиси-у сариси бўлди.

Аллоҳ таолонинг олдида шул даража улуғ-у азиз бўлган ақлнинг тарбийаси йалғуз илм ила бўлур. Илм Аллоҳ таолонинг ҳамма маҳлуқидан улуғ бўлган ақлга тарбия бергувчи, ақлнинг камолга еткургувчи, ақлнинг ақл бўлмағига сабаб бўлгувчидир. Илмнинг йордами ила ақл қувват топиб, камолга етур. Сўнгра, фикрлар ила бир-бир ишларга неча йўллар очур. Ул йўлларда одам боласига етадиган фойда, зарарни очуқ кўрсатиб, жаҳл «шодон»лиғдан уйғотур. Булардан бошқа илмнинг йордами ила ақл кўб ишларни топар. Шунинг учун одам боласининг бир-бирига илм ўрганмак, ақлни ортурмак, ҳар бир ишда сиқилмасдан кенгчилигда бўлмак вазифаларидан энг ортуқ вазифалардир.

ИЛМ

Илм демак жон демак. Илм демак ҳайот «тириклик» демак. Илм демак миллат, дин демак. Илм демак маданият «дин одобига сабаб» демак.

ИЛМСИЗ ЖОН

Илмсиз жон жон эмас. Дунйо фойдасидан қуруқ қолмақда жони йўқ нарсалар ила баробардир. Илмсиз жондан ҳеч ҳурмат бўлмас, ҳамма вақт хорлигида бўлур. Илмсиз жон ҳеч бир вақт жонлиг қаторига қўшулмас. Ҳамма вақт илмлиғларнинг айюғларининг остида тон, туфроққа ўхшааш йончилмақда, озор тортмақдадир. Илм ўрганган киши бўлса, бу хорлиғларни кўрмас, озорларни тортмас. Ҳам илмлиғлар қаторида иззат, ҳурмат кўрар, ҳамма баланд даража «ўрни»да бўлар.

ИЛМСИЗ ҲАЙОТ

Илмсиз ҳайот «тирик» — тирик эмас. Дунйода кишига фойдаси тегмаганда ўлук ила баробардир. Илмсиз кишилар ҳеч бир кишининг ҳожатини биткуролмаслар. Ўзлари хат йозмақ, хат ўқимақ ва бошқа илмга тегинлиг ишларда ҳамма вақт илмлиг кишиларга муҳтождирлар. Мана шу ҳолда бўлсалар ҳам, илмнинг қадрини билмаслар. Илмнинг фойдасини ҳам билмаслар. Илмлиг кишилар қай даража эканлиғларидан, ўзларининг қай ҳолда эканлиғларидан хабарсиз бўлурулар. Шунинг учун илмсиз тирик, тирик қаторига қўшилмас. Анинг тириклигини ҳеч ким тирикка санамас.

ИЛМСИЗ МИЛЛАТ, ДИН

Ҳар миллат, ҳар диндаги кишилар ўз динларининг қандоғ дин эканин илмнинг йордами ила билурулар. Илмсиз кишилар миллат нима, дин нима эканин билмаслар. Динларида нимани қилса бўлур, нимани қилса бўлмас, ани билмасдир. Шунинг учун, динлиг бўлсалар ҳам, динлиг қаторига саналмаслар. Йалғуз Ислом динидаги кишилар динларининг ҳар бир буйруқларини билмақлари йалғузгина ўқуб, илм ўрганмақ ила бўлур. Ўқуб, илм ўрганмасдан, динларини танмаган кишиларнинг ҳеч бир вақт одам қаторига олмаслар.

ДИН ОБОДИНИНГ САБЛБИ

Обод деб, йурт, шаҳарларнинг иморатлари тузалуб, ичгаридаги кишилар кенглигида, тинчлигида бўлуб, ўз

ишларининг осонлиг ҳам енгиллиг ила қилиб турмакларини айтилур.

Дин ободи Аллоҳ таоло тарафидан, ҳам пайғамбарлар тарафидан буйрулган ишларнинг ҳар бирини ўз ўрнида қилмаклиг ила бўлур. Дин ишларининг ҳар бир буйруқларини ўз ўринларида қилмаклиг, дин иморатларини тузатмақдир. Диннинг ободи учун дин иморатларини тузатмақ дин ободи демақдур. Диннинг ободига сабаб йалғузгина илмдир. **Ҳеч** бир илмсиз киши дин ободига сабаб бўлолмас. Балки динни хор тутар, диннима нарсадир билмас. Шунинг учун дунё, охираат йахшилигидан маҳрум қолар.

ИЛМ ФОЙДАСИ

Илм кишини қадрини оширар. Ўзга кишилар ақлларини йўқотурлар. Илмнинг кишилар дунёда энг иззатлиг, ҳурматлиг бўлурлар. Илм ўқуған кишини ақли тўлуб, ҳар ишга етук бўлур. Ҳеч кимга ҳақини йубормас. Ўз ҳақи бўлган нарсани билур. Бошқа одамларнинг нарсаларини ўзумники деб олмас.

Илм дунёда одам болалари учун энг суйуклиг, энг ширини неъматдир. Бул неъматнинг азиз тутуб ўзи бирла тутмақ ҳар бир кишига лозимдир. Бул илмнинг дунёда фойдаси одам болаларига ниҳоятда қўбтур. Шул илмнинг йордами ила дунё, охираатнинг йахшилиғларига етурлар...

БИРИНЧИ ТИМСОЛ

АРИ ВА АСАЛАРИСИ

Бир ари асаларига: «мани ўзинг ила ҳамроҳ қилиб олсанг, ман ҳам сандек, балки сандин ҳам йахшироқ асаллар қилиб берар эдим», деди. Асалари унинг сўзига ишониб, ўзи ила ҳамроҳ қилиб олди. Асалари неча вақтлар қаради, ул ари асло асал қилолмади. Асалари аччиғланиб, ул арини бошига найзаси ила бир урдик, ул ари бечорага ўлишдан бўлак илож қолмади. Ул ари бечора ўзи ўзига: «ман бул азобга нечук йўлуқмайки, ўзум қора мой қилмакка ҳам кучум етмас, асални қандоғ қилурман», демиш.

Маъноси: ҳар хил одамлар бордирки, ҳеч бир нар-

сани билмаслар, ҳолбуки билурман деб, кўб озорлар
тортурлар

Илмсизлигдан етар ҳар кимга кўб озорлар,
Билмаганин билмайин тортар у кўб озорлар.
Қўй бу подонлигни, ўғлум, еткурар озорлар,
Илмсиз қолма, санга кўб еткурар озорлар.

ИККИНЧИ ТИМСОЛ

ШАМОЛ ИЛА ҚУН ВА ЎТУНЧИ

Бир кун ўтунчи саҳрода ўтун териб йуруб эди. Шамол
ила кун иккавларни шул ўтунчининг устидаги тўнни
қайсимиз ештурулурмиз, деб шарт қилдилар. Шамол:
«ман ештуруламан», деб ул ўтунчига зўрлиг қила бош-
лади. Ул ўтунчи шамол ҳар қанча қаттиғ теккан сари
этак, йақоларини ўраб, маҳкам қилиб, тўнни шамолга
бермади. Шамол ул ўтунчининг тўнни ештурулма-
й чарчади. Кун қиномга келган вақтида бир исиб бердики,
ул одам иссиққа чидамай, терлаб-пишиб, тўни оғирлиг
қилиб, тўнни енди. Маъноси: ақллиг, тавозийлиг ва
йахши феъллиг кишини қилмакчи бўлган ишини йумшоқ-
лик ва беозорлик ила қилур.

БАИТ

Ақл тавозий ила бўлсун ишинг,
Илм-у адаб билмакка қўйгил ҳушинг.
Илм ила ортар санга кўб фойда,
Илмлиг кимсага шул қонда.

УЧИНЧИ ТИМСОЛ

ДАРИЁ САЙОҲАТИНИ ЛОФИ

Бир мажлисда бир одам: ман ер йузидаги дарйё-
ларнинг ҳаммасини сайоҳат қилдим, ман кўрмаган дар
йолар қолмади, ҳам ман кўрмаган балиғлар қолмади,
деб лоф урди. Мажлис аҳлларидан бири: «дарйёлар-
нинг балиғлари қандоғ бўлар экан», деб сўради. Ул
сайоҳатчи: «эй, бечора, ҳануз балиғнинг кўрганинг йўқ-
ми? Балиғ туйага ўхшаб, икки шохлиқ бўлур», деб жа-
воб берди. Мажлис аҳллари ҳаммалари кулушуб: «эй,

Сечора, ўзинг на сувда балиғ кўрубсан ва на қуруғда туйа кўрубсан», дедилар.

Маъноси: ҳар ким кўрмаган, билмаган нарсасини кўрдим, билдим деса, охири ҳижолатка ботур.

Эй ўғуллар, кимки аҳмақ бўлса, кўб гафго этар,
Ҳеч билмай, балки кўрмай, билганин даъво этар.
Охири тортар ҳижолат халқ аро маҳжур ўлуб,
Сўзига ҳеч ким ишонмай ўзини расво этар.

ТУРТИНЧИ ТИМСОЛ

ИЎЛБАРС, ТУЛКИ ВА БУРИ

Бир кун йўлбарс, тулки ва бир бўри, учовлари овга чиқтилар. Бир тоғ эчкиси, бир кийик ва бир қўйун² овладилар. Йўлбарс бўрига қараб: «буларни ўртамизга тақсим эт», деди. Бўри: «тоғ эчкиси сиз ўлуғимизники (ўлсун, кийик ман қулингизники бўлсун, қўйун тулкиники бўлсун» деди. Йўлбарс бўрининг бул тақсимига рози бўлмай аччиғи келиб, бўрининг бошига бир урдиги, боши йорилиб, қон оқа бошлади. Йўлбарс тулкига: «сен тақсим қил», деди. Тулки сакраб ўрнидан туруб, таъзимлар қилиб: «тоғ эчкиси сиз подшоҳимизнинг эрталабки ноуштангиз бўлсун, кийик кечқурунги таомингиз бўлсун, қўйун кундузги хўрагингиз бўлсун», деди. Йўлбарсга ниҳоятда хуш келиб: «эй, тулки, бул тақсимни санга ким ўргатти», деди. Тулки «бул тақсимни манга бўрининг бошини йорилгани ўргатти», деб жабоб берди.

Маъноси: улуғ кишиларнинг табиётларига лойиқ иш қилмак йо узоқда бўлмак керакдур.

Байт: Улуғлар хизматидан баҳра топмак истасанг ўғлон,
Аларнинг сўзларига сол қулоғинг, бўлмағил ҳайрон.

БЕШИНЧИ ТИМСОЛ

ИККИ ХҲРОЗ

Бир кун икки хўроз бир-бири ила урушти. Бирининг кучи етмай қочти. Бориб бир пана жойга бекин-

¹ Маҳжур ўлмак — ажралмоқ, айримоқ.

² Қўйун — қўй

ди. Ул қочиргани хурсанд бўлуб бир баланд доволга чиқиб қанотларини бир-бирига уруб, парвозлар қилиб, бошини баланд қилиб, бир тарафларга қараб қичқириб туруб эди. Бир қарчиғай келиб човурт чапғалига олиб кетти.

Маъноси: ҳеч ким ўз кучига, давлатига фахр қилиб ўзидан кам куч, камдавлатларга ҳақорат кўзи ила қарамасун.

Байт: Таманно қилма жоним давлатингга,
бебақо давлат,
Ҳақорат кўзи бирла боқмагилким,
бебақо давлат.
Бўлуб мағрур қўзинг йумма, бу давлат
бебақо давлат,
Ҳайотинг вақтин ўткарма бу дунёо бебақо
давлат.
Асир-и қувватинг бўлма, бу қувват бебақо
давлат,
Кетар қўлдан кунни келса, бу қувват
бебақо давлат.
Тараддуд бирла илм ўрган жаҳолат
бебақо давлат,
Асир-и илм бўл, нодонлигингдир
бебақо давлат.

ОЛТИНЧИ ГИМСОЛ

ОЧКУЗЛИК

Бир бола кўчада йиғлаб ўтуруб эди. Йўловчилардан бири: «эй, ўғлум! Нимага йиғларсан», деди. Бола: «Бир тийин ақчам бор эди, йўқотиб қўйдим, шунинг учун йиғларман», деди. Ул киши ул болага раҳми келиб кармонидан икки тийин ақча олиб берди. Ул бола икки тийин ақчани олиб аввалгидан кўпроқ йиғламакка бошлади. Ул киши: «эй, ўғлум! Эмди нимага йиғларсан», деди. Ул бола: «эй отажон, агар ўз ақчам йўқолмаган бўлса эди, ҳозир ақчам уч тийин бўлур эди», деб жавоб берди.

Маъноси: ҳар киши ҳар на қўлига келганига қаноат қилиб очкўз бўлмасун.

Байт: Кўзинг оч бўлмасун ўғлум, кўзинг оч,
Қаноатсиз кишидан қуш бўлиб қоч.

Қаноат қонига ташлаб ўзингни,
Қаноат зарридан бошнингга кўб соч.

ЕТТИНЧИ ТИМСОЛ

ТИКОНЛИГ ДАРАХТ ИЛА БОҒБОН

Бир тиконлиг акас деган дарахт бир боғбонга: «агар менинг биров боғнинг ўртасига ўткузуб йахши тарбийалар қилса, менинг гул меваларим подшоҳларга манзур (Ўлуғ эди», деди. Ул боғбон ишониб, ул акасни кўчуруб, боғнинг ўртасига ўткузди. Ҳар кун неча мартаба суғориб йахши тарбийалар қилди. Ул акас бир оз вақтда ўсуб, катта дарахт бўлуб, шохлари ҳар тарафга чўзулуб, ҳар бир шохда неча минг найзадек тиконлар чиқиб олдига ҳеч ким боролмади. Боғбон боғига йахши гуллар, йахши мевалар эккан эди, уларни ҳам ўраб олиб, улардан ҳам ҳеч кимни баҳра ололмади.

Маъноси: бир кишига ҳар ким қанча йахшилик қилса, шунча йамонлик кўрар.

Байт: Йомонлиг пеша қилма¹ жоним ўғлон,
Етар заҳмат санга, эй нозанин жон.
Йамон бўлган кишидан барча қочар,
Анинг кирдоридан² ҳар ким сўз очар.
Йамонлиг илмсиз одам ишидир,
Йамонлиг илмсизнинг қилмишидир.
Йамонликдан қутулмак истасанглар,
Кириб мактаблара куб илм ўқунглар.

САҚҚИЗИНЧИ ТИМСОЛ

БИР БОЛА ИЛА ЧАЙОН

Бир бола ўйнаб човиртка тутуб йуруб эди. Бир ерда бир чайон йотиб эди. Ул бола ул чайонни човиртка гумон қилиб қўл узатиб туриб диққат ила қараб чайон эҳсан биллиб қўлини тортти. Чайон: «агар мани қўлингга олсанг эди, гумонимча, бу дунёда қўлингга асло ҳеч нима олмас эдинг» деди. Маъноси: ҳар ким

¹ Пеша қилмоқ — одат қилмоқ.

² Кирдор — ҳаракат, иш

ҳар иш қилмакда аввал ҳўб ўйлаб, кейин қилса, кўб фойда топар.

Байт: Ҳар иш қилмакда фикр этгилки, фикринг
санга ҳамдамдир,
Кима сўзлашда фикр этгилки, фикринг
санга ҳамдамдир,
Санга нафъ еткарур ўғлон бу фикринг
санга ҳамдамдир,
Етар илм давлати санга, бу фикринг
санга ҳамдамдир.

ТУҶҚИЗИНИЧИ ТИМСОЛ

БИР БОЛА ИЛА ОДАМ

Бир бола катта сувга тушуб чўмилмакчи бўлди. Ўзи сузмакни билмас эди. Сувнинг ўртасига бориб чўкмакка бошлади. Бир одам ул болани ҳолини кўриб қутқармакка ўзини сувга ташлаб ул болани ушлади. Ул одам болага: «сузмакни билмасанг, нимага бул сувга тушарсан» деди. Ул бола: «эй, жон ота, аввал мани сув ҳалокатидан қутқаринг, кейин койирсиз» деди.

Маънос: ҳар кишининг бошига ҳар қаттиғ иш тушкан вақтда ул кишини маломат қилмак ақллиг кишининг иши эмасдур.

Байт: Кишининг бошига бир қаттиғ иш тушканда,
эй, оқил,
Иложин топмайин атрофга кўз солганда,
эй, оқил,
Тараҳҳум бирла ҳамдам бўл дилин олмакда,
эй, оқил,
Тилингни сақла жоним қутқарур бўлмакда,
эй, оқил,

УНИНЧИ ТИМСОЛ

БИР ҚҶЙУН ИЛА ЙҶЛБАРС ХОТУНИ

Бир қўйун бир неча болалари ила бир сабзаворда тамошолар қилиб йуруб эди. Бир йўлбарс хотуни келиб қўйуннинг болаларини кўруб йахши сўзлар ила суйуб сўзларди. Ул қўйун ул йўлбарсга: «ман шунча кичкиналигим ила бир йил ичида қанча бола туғарман. Сан шу қадар катта бўлсанг ҳам умрингда бир йо икки бо-

ла туғарсан», деб таъна қилди. Йўлбарс хотуни: «ман умримда бир йо икки бола туғсам ҳам йўлбарс бўлур. Санинг болангдек ҳеч нимага йарамайдурған бўлмас», деди.

Маъноси: ақллиг, илмлиг биргина бола, ақлсиз, илм-сиз боладан йахшидир.

Байт: Ҳайотинг борича илм-у тавозиъ конидир
мактаб,
Вужудинг нур-гавҳар этмакка нур конидир
мактаб.
Тавозиъ бирла илминг бўлса йахшисан
айо, ўғлон,
Маорифсиз минг ўғландан ўқув-нур
конидир мактаб.

УН БИРИНЧИ ТИМСОЛ

ПАШША ИЛА ҲҶУКУЗ

Бир кун бир пашша бир ҳўкузнинг шохига қўнуб ўтуруб, ул ҳўкузга: «агар меннинг ўтурганим сизга оғирлиг қилса, хабар беринг, ман учуб кетарман», деди. Ул ҳўкуз: «сенинг келиб ўтурганингни билганим йўқ эди. Шунга ўхшаш кетсанг ҳам билмасман» деди.

Маъноси: баъзи одам бўлурки, ўзини катта, иътиборлиг одам олур. Ҳолбуки, одамлар уни иътиборга олмаслар ҳам.

Байт: Кншида бўлса, ман-манлиг ўзини хор-у зор
айлар,
Кетиб қадр-и ҳайотин ўтмагани хор-у зор
айлар.
Ўзингга боқма жоним ўзгани ҳолига,
кўз солгил.
Кўруб мақбул ишни андин ибрат ўзингга
олгил.

УН ИККИНЧИ ТИМСОЛ

БИР ОДАМ ИЛА УЛУМ

Бир одам бир орқа ўтун кўтариб келар экан, йўлда ўтуни оғирлиг қилиб, чарчаб камбағаллигидан шикоят

қилиб, бул камбағалликдан ўлган йахши деб: «эй, ўлум, қайдасан!» деб ўлумни чақирди. Уша онда ўлум келиб: «эй, биродар лаббай, нимага чақирдингиз» деганида, ул камбағал бечорани чарчагани ҳам, камбағаллиги ҳам эсидан чиқиб, сакраб ўрнидан туриб ўтунининг арқонини ушлаб: «эй, ака, ўтунумни орқамга кўтартуруб қўйинг деб, чақириб эдим», деди.

Маъноси: одам ҳар қанча хор бўлса, ҳам тирик-лигини йахши кўрар.

Байт: Бевафо дунйони кўрким, ҳеч киши узмас умид,
Жавр зулми ортса, тортар ҳеч киши узмас умид.
То ҳайоти борича кўрмаса роҳат йўзин,
Роҳат истаб, роҳат истаб ҳеч киши узмас умид.

УН УЧИНЧИ ТИМСОЛ

БИР ОДАМ ИЛА БИР БОҒБОН

Боғбон боғда гулларга сув бериб тарбия қилиб йуруб эди. Бир одам келиб саҳролар, бийобонлардаги гулларни ҳеч бир одам тарбия қилмаса ҳам, хўб йахши бўлуб, кўб вақтлар тўкулмай турар. Боғлардаги гуллар шунча тарбия қилинса ҳам, дарров тўкулуб кетар», деди. Боғбон саҳродаги гулларни тарбия қилгучи ўзининг онасидур. Боғлардаги гулларни тарбия қилгучи ўгай онасидур» деб жавоб берди.

Маъноси: ўз онасининг тарбияси болаларга ўгай онасининг тарбиясидан йахшидир.

Байт: Киши уз наслини тарбиятда кеча-ву кундуз,
Камола сткарурининг ҳимматида кеча-ву кундуз.
Киши тарбиятти кўрмай, урар ўз жонжонига,
Кўзи нури каби сақлар дилида кеча-ву кундуз.

ФАННИЙ МАЪЛУМОТЛАР

САНА—«ИИЛ»НИНГ МАЪЛУМОТИ

Ер йузида ҳисобланадурган йил икки хил бўлур. Биринчи санайи қамарийи «ой йил» дейилур. Йаша

бирини сана-йи шамснийя «кун йили» дейилур. Сана-йи қамарийя ўн икки ой бўлур. Шул ўн икки ойнинг олтинчи ўттуз кундан, йана олтинси йигирма тўққуз кундан бўлур. Ул ойларнинг арабча, чигатой-туркча отлари бордур. Сана-йи қамарийянинг боши муҳаррам «ашур ойи» ҳисобланур.

Арабча отлари	Чигатой-туркча отлари	Кунларнинг сон
Муҳаррам	Ашур ойи	30
Сафар	Сафар ойи	29
Рабиул-л-аввал	Рабиъул-л-аввал	30
Рабиъу-с-соний	Рабиъу-с-соний	29
Жумоди-л-увло	Жумоди-л-аввал	30
Жумоди-л-ухро	Жумади-с-соний	29
Ражаб	Ражаб ойи	30
Шаъбон	Барот ойи	29
Рамазон	Руза ойи	30
Шаввал	Хайт ойи	29
Зу-л-қаъда	Ора ойи	30
Зу-л-ҳижжа	Қурбон ойи	29

Ислом динидаги кишиларнинг диний ишлари сана-йи қамарийя ила ҳисоб қилинур. Диний ишларнинг вақтларини сана-йи қамарийя ила билурлар. Рўза тутмак, закот бермак, ҳаж қилмак, шуларга ўхшаш ибодатлардирки, буларнинг вақтларини сана-йи қамарийя ила билурлар. Ислом динидаги кишилар китоб, рисола, ва-сиқа ва ҳужжат, шуларга ўхшаш нарсалари тарихларига сана-йи қамарийя йозарлар.

ИИЛ, ОЙЛАРНИНГ ҲАФТА ИЛА ҲИСОБИ

Ўтуз кунлиг ойларнинг бир ойи тўрт ҳафта ва икки кундан бўлур. Йигирма тўққуз кунлиг ойларнинг бир ойи тўрт ҳафта-ву бир кундан бўлур. Бир ҳафта етти кун бўлур. Ўн икки ой эллик ҳафтадан тўрт кун ортуқдур. Ўн икки ой сана-йи қамарийя ҳисоби ила бир йил бўлур. Ҳафта ҳисоби ила сана-йи қамарийянинг бир йили эллик ҳафтадан тўрт кун ортуқдур. Кун ҳисоби ила сана-йи қамарийя уч йуз эллик тўрт кундир.

КУНЛАРНИНГ ОТЛАРИ

КУНЛАРНИНГ АРАБЧА, ФОРСЧА, ТУРҚЧА ОТЛАРИ
БУЛАРДИР

Арабча	Форсча	Туркча
Иавму-л-жумъа	Жумъа	Жумъа
Иавму-с-сабт	Шанба	Жумъа эртаси
Иавму-л-аҳад	Якшанба	Бозор
Иавму-л-иснаин	Душанба	Бозор эртаси
Иавму-с-салоса	Сешанба	Соли
Иавму-л-арбаа	Чаҳоршанба	Чоршанба
Иавму-л-хамис	Панжшанба	Панжшанба

Ҳафтанинг боши жуъма кунидан бошланур. Жумъа кунлари Ислом динидаги ҳар бир кишиларнинг энг улур ҳурматлик байрамлари бўлуб, ҳар бир мўъмин, мусулмон кишиларнинг меҳнатлардан озод қилиб, бошларига раҳмат еткурадиган кунларидир. Анинг учун мусулмонлар жумъа кунлари жомияларга йиғилуб, жумъа намозини ўқуб, худога шукрлар қилиб роҳатланурлар. Жумъа кунлари мактаблар бекилуб, бошқа касб-ҳунарлар тўхталуб, ҳар ким ўз дили торгар кишилар ила мажлислар қилиб, хурсандлиг қилурлар. Бул кун ҳар арда жамийятлар қилиб, диний, маданий ишларнинг йахши обод бўлмоғига ҳаракатлар қилиб тиришадирган бир суйунчлиг кунларидир. Мактаб, мадрасада ўқугувчи болалар озод бўлуб, бир-бирларини меҳмонхона, боғчаларига боришиб, бир-бирларини ҳолларини сўрашиб, ҳар қайси ҳар қайсиларига ширин сўзлар сўзлашиб, бир-бирлари бир-бирларини ҳурматлар қилиб, йахши ўйунлар ўйнаб хурсандлиглар қилурлар.

САНА-ЙИ ШАМСИЙИНИНГ ҲИСОБИ

Сана-йи шамсийиға бир айлануб кун бошқа-бошқа жойларда кўруниши ила ҳисобланур. Сана-йи қамарийиға ўн икки ой бўлганига ўхшаб сана-йи шамсийининг ўн икки буржлари бордир. Ул ўн икки буржларининг арабча, румча русча отлари бордир.

Арабча отлари	Румча отлари	Русча отлари	Кунлари
Ҳамал	Март	Март	31
Савр	Бисон	Апрел	30
Жавзо	Майс	Май	31
Саратон	Ҳазийрон	Ийун	30
Асад	Таммуз	Ийул	31
Сунбула	Огстус	Август	31
Мезон	Айлул	Синтабр	30
Ақраб	Ташрин-и аввал	Ўктабр	31
Қавс	Ташрин-и соний	Ноябр	30
Жадй	Конун-и аввал	Дикабр	31
Давл	Конун-и соний	Январ	31
Хут	Шубот	Феврал	28

Сана-йи шамсийанинг боши арабчада ҳамалдан, румчада қонун-и сонидан, русчада январдан бошланур.

САНА-ЙИ ШАМСИЙАНИНГ КУН, ҲАФТА ИЛА ҲИСОБИ

Сана-йи шамсийа кун ила ҳисоб қилинса, уч йуз олтмиш беш кун бўлур. Ҳафта ила ҳисоб қилинса, эллик икки ҳафта-ву бир кун бўлур. Сана-йи шамсийанинг ҳамад, жавзо, асал, сунбула, ақраб, жадй, давл буржлари ўттуз бир кундан келур. Қолмиш савр, саратон, мезон, қавс, бу тўрт буржлари ўттуз кундан келур. Аммо хут буржи ҳар тўрт йилда бир мартаба йигирма тўқуз келур. Шул йигирма тўқуз кунлиг йилнинг сана-йи кабиса «улуғ йили» деб аталур. Бул сана-йи кабиса йилининг куну уч йуз олтмиш олти кун бўлур. Қолмиш уч йили йигирма саккиз кундан келур. Бул йилларни сана-йи кабита «кичик йиллари» дейилур. Бул сана-йи кабита йилининг кунлари уч йуз олтмиш беш кундан бўлур.

САНА-ЙИ ШАМСИЙА ИУРГУЗУЛМАГИ

Сана-йи шамсийанинг Ислом динидаги кишиларнинг диний ишларидан бўлак, ҳамма ишлари учун йургузулур. Деҳқонлар экинларининг вақтини сана-йи шамсийа ила ҳисоб қилуб билурлар. Қўйчилар, кўчманчилар

хаммалари сана-йи шамсыййа ила иш йургузурлар. Аж набий «Ислом динидан бўлак кишилар» хоҳ ҳукумат эгалари, хоҳ савдогарлар бўлсун, хоҳ миллий, хоҳ маданий «сийосат-у ҳукуматга тейишлиг ишлари» бўлсун, ҳаммасига сана-йи шамсыййа ишлатурлар. Йанги йиллари биринчи йанвар «далв»дан бошланур. Йангч низом «тартиб»лар йирутилур.

ФАСЛЛАР

Сана-йи шамсыййанинг бир йили тўрт фасл бўлур. Баҳор, йоз, куз, қишлардир. Ҳар бир фасл уч ой бўлур. Бул фаслларнинг арабча, русча отлари бордур.

Баҳор фаслининг арабча оти	ҳамал	савр	жавзо
Баҳор фаслининг русча оти	март	април	май
Йоз фаслининг арабча оти	саратон	асад	сунбула
Йоз фаслининг русча оти	ийун	иҷул	зғуст
Куз фаслининг арабча оти	мезон	акраб	қавс
Куз фаслининг русча оти	сентябр	октябр	нойабр
Қиш фаслининг арабча оти	жадй	далв	хут
Қиш фаслининг русча оти	декабр	йанвар	фибрал

ФАСЛЛАРНИНГ ТАБИАТИ

Баҳор фаслининг аввалида ерлар исиб, ердаги гиёҳларнинг уруғлари унуб ердан чиқмаққа бошлар. Ер ичида илдизини совуқ урмайдиган ўтлар ҳам кўкармакка бошлар. Ернинг устидаги ҳар хил дарахтлар кўкаруб, мевалик дарахтлар ранг-баранг гуллар чиқарур. Ернинг йузидан ҳар хил ўтлар, гийёҳлар чиқиб, ул гиёҳлар ҳар рангда гуллар чиқарур. Бинафшалар очилиб, ҳар тарафдан йахши ҳидлар келар. Ҳар кимнинг димоғига кириб димоғларини чоғ, ўзларини хурсанд қилар. Ҳамма боғчалар сабзор бўлуб, кўзларга йаннаб кўринур. Ҳавода учуб йургувчи қушлар, ҳар хил овозлар ила сайрашурлар. Булбуллар фиғон, пола дафтарини очурлар. Ҳар тарафдан ҳар хил йахши овозлар эшитилар. Баҳорнинг ўртасида ҳар хил экинлар экилур. Ҳаволар тоза бўлуб, ҳар бир одамнинг ақли, зеҳни ва кучи ортар. Баҳорнинг охирида тутлар, кулуфниклар, гилослар пишар. Йоз фаслида ҳаво ниҳоятда исиб, ҳамма мевалар, экинлар ўсиб пишмақға бошлар.

Ҳар ким сероб, йахши гулзор, салқин жойларни истар. Шунинг учун мактаб, мадрасалар бир оз таътил — «озод» бўлуб, болалар роҳатланурлар. Куз фаслининг аввали кундуз бир оз иссиғ бўлуб, кечаларни салқин бўлур, мева, қобун, тарбузлар пишар. Ҳамма мактаб, мадрасалар очилур. Кузнинг ўртасида ҳаво мўътадил «ўрта» бўлуб, ҳамма экинлар тамом бўлур. Дарахтларнинг барглари тўкилмакка бошлар. Охирида ҳаво совуқ бўлуб йамғурлар йоға бошлар. Қиш фаслида ҳаво ниҳоятда совуб, қорлар йоғиб, сувлар музлар.

АСРЛАР

Бир аср йуз йил бўлур. Ҳар дин, ҳар миллатдаги кишилар ўзларининг миллатларида фавт¹, нусрат² ва тараққий топган кунларидан таърих йозганлар. Ҳар миллат асрларини ўшал кундан ҳисоб қилурлар. Бизнинг Ислом динидаги кишиларнинг нусрат, тараққийлари бизнинг пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳи-с-салот ва—с—салом ҳазратлари Макка-йи мукаррамадан Мадина-йи мунавварага ҳижрат «кўч» қилган кунларидан бошланган, шунинг учун Ислом динидаги миллий кишилар йиллари, асрларининг ўшал тараққий ҳижрат кундан ҳисоб қилурлар. Йилларнинг сана-йи ҳижрий, асрларни аср-и ҳижрий дейурлар. Ҳозирги ҳолимиз сана-йи ҳижрийнинг 1331 — чисидир. Аср-и ҳижрийнинг ўн тўртинчисидир. Насоро³ динидаги кишиларнинг қувват топмаги милод Исо ҳазратларидан бошланган. Шунинг учун Насоро динидаги кишилар йиллари, асрларининг милод кундан бошлайдурлар. Йилларни сана-йи милодий, асрларини аср-и милодий дейилур.

Ҳозирги ҳоллари сана-йи милодийнинг 1913 чиси аср-и милодийнинг 20 — чисидир. Ҳар бир асрда бир илм, ҳунар тараққий қилур. Ҳозирги асрларимизда илмнинг ҳамма фаълари тараққий қилуб, ҳар бир одам илмга саъй-ҳаракат қилиб, илмдан фойдаланиб ўзларининг хоҳлаган ишларини илмнинг йордами ила қилиб, иззат-у ҳурмат кўрмакдадирлар. Бу аср илм, ҳунар асридир. Бу аср тараққий асридир. Бу асрда кўрулган илм, ҳунар ҳеч бир асрда кўрилган эмасдир.

¹ Фавт — йўқолиш, йўқотиш.

² Нусрат — ғалаба

³ Насора — (бирл. насорий — христианлар)

Дарйоларда зӯр парахӯдлар, қуруғлуғда шумандуфир «оташ ароба»лар ҳам тилғирофлар, тилфунлар ҳаммаси илмнинг йордами ила бўлгандир. Хусусан, эликтириқ воситасила кўб ҳунарлар кўрулмақдандир. Эликтириқ кўнка аробалар эликтириқ чироғлар, автўмўбил аробалар ҳаммаси илмнинг йордами-ла ҳосил бўлган ҳунар фойдаларидир. Хусусан, йана шул вақтларда ҳавода жавлон қилиб учгучи таййора — «айроплан»лар, симсиз тилғирофлар ҳамманинг ақлини ҳайронликка еткурди. Булар эса, ҳаммаси илмнинг тараққийсиининг фойдасидир. Эмди шул аср тараққийда фонда еткургучи илмдир. Ҳар ким илмниг бўлса, кўб фонда кўрар. Ҳам иззат, ҳурматлиг бўлур. Эй, жоним, кўзим болалар! Сизлар шул асрларга лоийқ, муносиб кишилардан бўлунглар! Шул асрларга муносиб ҳам иззатлиг, қудратлиг кишилар илмниг, ҳунарлиг кишилардир. Илмниг, ҳунарлиг бўлмақ ўқумак, йозмақ ва ўрганмақ ила бўлур. Ўқумак, билмақ ва ўрганмақнинг вақти йошлиг вақтидир. Йошлиг вақтларингизда ўқуб, ўрганиб, иззатлиг, ҳурматлиг кишилардан бўлунглар! Аллоҳ таоло илмнинг сабабларини сизларга осон-у муяссар қилсун.

НАЗМ-И АХЛОҚИИ

Пахши бола сабоқ ўқур дойим,
Илм одобига бўлур қойим.
Гар йамон бўлса, беадаб бўлғай,
Уйнаб-ўйнаб сабоқлари қолғай.
Пахши бола сабоқни йод олғай,
Жумла одамдан ул дуо олғай.
Ўқуганини айласа такрор,
Халқ орасида бўлғай ул сардор.
Ўқуганлар азиз бу дунёда,
Муҳтарам ҳам бўлур у дунёда.
Ўқуганлар бари бўлур доно,
Аҳмақ ўлғай ўқумаган бола.
Ўқуганлар баланд мақом бўлур,
Илми йўқлар анга ғулом бўлур.
Ўқуган меҳнатда дучор ўлмас,
Танглиг кўрмас, хор-зор ўлмас.
Ўқуганлар дилидадир илми,
Кўп бўлур ҳам ҳайо ила ҳилми.¹

¹ Ҳилм — сабр, тоқат

Илмлиглари диллари равшан,
 Фаҳму ақл-у фаросати ошган.
 Уқуганлар дили эрур бир нур,
 Илми йўқлар мисолидир шабкўр.
 Илм бу дунёни чироғидир,
 Илми йўқлар йураги доғлидир.
 Илм бирла бўлур дин ободий,
 Икки дунёда ҳам бўлур ҳодий.¹
 Бўлмаса, бу жаҳонда олимлар,
 Жамъ бўлса, начанд жохиллар.
 Оз фурсатда иш тамом ўлгай,
 Андоғ аҳволдан ҳақ пано бергай.
 Андоғ ўлса, жамъ-и мўъминлар,
 Осийлиг, шумлигин хўб ўйланглар.
 Ҳақни билмакка бўлсангиз озим,²
 Уқумақлиг барингиза лозим

ПАНД

Ҳар бир бола йахши одам бўлмағи учун аввал Худони танимағи керакдир. Иккинчи: диний ишларнинг илми керакдир. Учунчи: маданий ишларнинг билмағи керакдир. Бул учавларнинг илмдан бўлак нарса ила олиб бўлмас, ҳам топиб бўлмас. Илмнинг эса, ўқумақдан бўлак ишлар ила топиб бўлмас. Ҳар бир болага ўқумақ лозимдир. Уқуган бола илмлиг бўлур. Илмлиг бўлгандан кейин Худони танур, ҳам диний ишларни билур. Яна маданий «қайси тариқа ила дин обод бўлур йахши умр ўткарур», буларни билур. Йахши умр ўткармак, пулдорлиг, бойлиг ила эмас, ҳам амалдорлиг ила эмас, балки диний, дунёвий ишларга қайси тариқадан зарар етса, ул зарарнинг йахши илож-у тадбирлар ила қайтариб қутулмақлиг ила бўлур. Бул илож, тадбир эса, йалғуз илм ила бўлур. Ул зарардан қутулмак эса, йалғуз илмнинг йордами ила бўлур. Шунинг учун ҳар бир болага илм ўқумақ ҳамма вазифаларининг энг заруридур. Шул тариқа илмлиг бўлган бола ҳар кимга энг улуғ иззатлиг, ҳурматлиг ила бўлур.

ИАМОН ХУЙЛАР

Ҳар ким ўзига йарашадиган ишлар қилсун. Болалар атта одамларнинг олдиларида қатиг овоз ила гафур-

¹ Ҳодий — етакчи

² Озим — қасд, ният қилувчи

маги, кўчаларда қаттиғ овозлар қилиб гафуруб йоки қўшуқ, ашулалар қилиб йурмаги, кўчада йурганда, ўртоқларини қаттиғ овоз ила чақурмаги, йана бир-бирларининг орқаларидан тўфалон қилиб чақинмақларни. бир-бирлари ила сукушуб урушмаги ўзларига йарашмайдирган ишлардир. Ўзига йарашмайдирган ишларнинг бировга йоқмайдиган ишларни йамон хулқ, йамон хўй деб айтилуру. Йамон хўйлиги киши асло йахши одам бўлмас, ҳам йахши одамлар қаторига кирмас. Эй, жоним болалар! Йамон хўйларни асло қилманглар! Йамон хўйларни қилсангизлар, кўрган ҳар бир кишининг дили оғрир, ҳам сизни йамон кўрар, балки сизни йамон дуолар қилар, ҳам адабсиз деб сўкар. Энди, ҳамма вақт ҳар иш қилмақда хўб ўйлаб, йахши-йамон эканин билуб кейин қилинглар! Йамон хўйлик одамнинг ҳеч нътибори бўлмас. Ҳар қанча илмлиг, ҳар қанча бой бўлса ҳам, йамон хўйлиг илмлигини ҳам бойлигини босиб кетар, нътиборини кеткурар. Балки одамлар ул одамнинг йамон кўриб қочарлар. Одамни ҳаммага йамон кўрсатгучи, ҳамма ишларини бекор, беҳуда қилиб йуборадурган кишининг ўзини йамон хулқ-у хўйи бўлуру. Йамон хўйлиги киши, дарахтлар ичидаги мевасиз, гулсиз, тиконлиг дарахтга ўхшайди. Ул дарахтдан ҳамма қочар. Ҳеч ким йақинига бормас. Агар борса тикони ила йарадор қилиб озор берар. Шунинг учун боғларга, гулзорларга ҳеч ким у дарахтни киргузмас. Йамон хулқлиги, йамон хўйлиги кишининг ҳам ҳеч ким йақинига келмас, йахши мажлисларга киргузмас. Эй, жоним болалар! Йамон хўйлиги бўлманглар! Хоҳ катта, хоҳ кичик одамларнинг олдиларида туфламак, бурнини қоқмак, бурнига қўлини тикиб кавламак оғзини очиб совуқ довуш ила эснамак, одамга қараб керинмак — булар ҳаммаси йамон хўйлардандир.

ЙАХШИ ХЎЙЛАР

Йахши хўйлиги бола ҳамма вақт иззатлиги, ҳурматлик бўлуру. Катта одамларнинг олдиларида уларга муносиб ишлар қилуру. Ота-онасига йахши сўзлар сўйлар. Буйурган ишларини хўб деб, йахшилаб, тезлиги ила қилуру. Укаларига ширин гафлар ила «жоним» деб, йахши сўзлар ила сўзлар. Кўчада йурса, қаттиғ давуш қилмас. Болалар ила урушуб, сукушуб йурмас, мактабга борув вақтда кўчада катта-кичикларни иззат, ҳурмат қилиб

борар. Катта кишиларнинг хизматларида бўлганда, у кишиларнинг оғзиларига қараб турар. Хайолини бошқа йоққа йубормас. Хайолини бошқа йоққа йуборса, уларнинг буйурган хизматларини билмай қолиб уйотга қолар.

Адабий-бадний нашр

Ўзбек тилида

ҒУЛОМИДДИН АҚБАРЗОДА

ТАЪЛИМИ СОНИИ

Редакция мудири Бахтиёр ОМОН
Мусаввир Осимхон ВОСНХОИ
Тех. муҳаррир Мирзиёд ОЛИМ
Мусаҳҳиҳа Зиёда ЛАТИФХОН қизи

ИБ № 68

Теришга берилди. 5.02.1993 й. Босишга рухсат этилди. 3.06.1993 й.
Бичими 84×108^{1/32} №2 босма қоғози. Юқори босма усулида бо-
силди. Шартли босма табоғи. 0,8 Нашр табоғи 1,0 40,000 нусха.
Баҳоси келишилган нарҳда. Буюртма № 61. Шартнома № 7049.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг А. Қоди-
рий номидаги халқ мероси нашриёти. 700129. Тошкент, Навоий
кўчаси, 30-уй.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитаси ҳузуридаги
Тошкент китоб-журнал фабрикасида босилди. Тошкент, Юнусобод
даҳаси, Муродов кўчаси, 1-уй.

**АБДУЛЛА ҚОДИРИИ НОМИДАГИ ХАЛҚ МЕРОСИ
НАШРИЕТИ 1993 ЙИЛДА ҚУЙИДАГИ КИТОБЛАРНИ
ЧОП ЭТАДИ:**

Саъдий Шерозий. Гулистон

Абдулла Қодирий. Топпўлат тажанг нима дейди?

Ажойиб ва ғаройиб ишқий қиссалар («Минг бир кеча»)

Ҳасанхожа Писорий. Музақкири аҳбоб («Дўстлар ёдномаси»)